КОЛОНКА РЕДАКТОРА

ДО 145-РІЧЧЯ З ПОЧАТКУ ДІЯЛЬНОСТІ ОДЕСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

Одеський університет імені І. І. Мечникова, перша назва Імператорський Новоросійський університет, був відкритий у 1864 р., але перше засідання Вченої ради було проведено 13 травня 1965 р., і саме ця дата вважається "Днем народження" університету. Говорячи про це свято, потрібно враховувати, що освітянська діяльність на Півдні почалась ще раніше. Практично зі створенням Одеси в 1794 р., в місті було створено і декілька училищ, на базі яких у 1818 р. було створено Рішельєвський ліцей. В 1837 р. цей ліцей зазнав перших суттєвих змін на шляху до створення навчального закладу університетської моделі, а вже в 1864 р. Указом Олександра II був офіційно перетворений в університет. Це не тільки підкреслює поважний вік нашого університету, а й вказує на те, що розвиток освіти почав відбуватися в нашому регіоні практично зі створенням Південної Пальміри, що необхідно постійно враховувати, організуючи сучасну освітянську діяльність.

Відзначаючи цю дату в соціальному житті нашого університету, потрібно враховувати, що взагалі освіта і наука — це найбільш розвинуті та інтегровані сфери існування цивілізованої держави. Тому, якщо ми вважаємо за необхідне реально увійти у світовий простір і не залишитися на узбіччі суспільного розвитку, потрібно всіляко розвивати саме освіту і науку, сприяти подальшому удосконаленню вищої освіти. Багато що в реалізації цього дуже важливого завдання покладається на кафедру. Кафедра в вищому навчальному закладі — це, як відомо, такий структурний підрозділ, який здійснює підготовку студентів по певній спеціальності (спеціалізації). Кафедра здійснює свою діяльність за багатьма напрямками: навчальною, науковою, виховною, професійно-орієнтаційною та ін. Всі ці напрямки пов'язані між собою, доповнюють один одного, але мають і певну самостійність. Наприклад, наукова діяльність професорсько-викладацького складу, безумовно, сприяє саме сучасному розвитку науки. Якісна наукова діяльність сприяє підвищенню загального рівня та професійної кваліфікації викладачів. Вона також дозволяє втілювати в навчальний процес результати отриманих наукових досліджень, що робить такий процес більш ефективним. Цей перелік можна продовжувати, але зрозуміло, що він підкреслює необхідність виваженого відношення до проведення такої діяльності. Тому в цій публікації ми проаналізуємо тільки один з важливіших напрямків діяльності кафедри — її наукову діяльність.

Необхідність такого аналізу багато в чому викликана і так званими "прагматичними" причинами. Наше входження в світову освітянську та наукову спільноту потребує оцінки нашого рівня, але тут є певні проблеми, які пов'язанні як зі складністю того етапу соціально-економічного розвитку, який ми зараз переживаємо, так і в певній мірі відсутністю достатньо єдиних показників та критеріїв, котрі

можна для цього використати. У всякому разі спробуємо відповісти на ці питання, аналізуючи сучасну наукову діяльність кафедри кримінального права, кримінального процесу і криміналістики університету.

Для цього є і певні історичні причини. Юридичний факультет, разом з математичним та історико-філологічним факультетами, був першим з трьох факультетів, з яких саме і почався навчальний процес в університеті з 1 вересня 1865 р.. І на цьому факультеті з самого початку його діяльності саме цей напрямок в підготовці юристів, в здійсненні наукових досліджень вважався одним з основних. Це створює так би мовити історичну передумову для аналізу цього освітньо-наукового напрямку, що і відбувалось в університеті практично весь час його функціонування. Отримав цей напрямок свою нову "силу" в сучасних умовах в рамках вказаної кафедри.

Кафедра з самого початку планування та здійснення роботи у відповідному науковому напрямку прийняла рішення, згідно з яким реалізація роботи повинна відбуватися таким чином, що це давало б змогу поєднувати традиційні та сучасні, в певній мірі інноваційні, підходи до змісту та організації кафедральної наукової роботи. Тим більш, що для такого підходу були і відповідні організаційні причини.

Для цього з самого початку потрібно було вирішити низку основних завдань, які, в першу чергу, пов'язані з визначенням актуального загальнокафедрального перспективного наукового напрямку такого дослідження, належною організацією його здійснення, підсумками та апробацією вже проведених досліджень, встановленням їх продуктивності і т. ін.

Таке планування наукової діяльності вимагало для його організаційно-змістовної ефективності визнати таку загальнонаукову проблематику, яка б враховувала багато з необхідних аспектів, наприклад, її розрахованість на певну перспективу; міжнародну та вітчизняну актуальність; можливість поряд з цією загальною науковою проблемою розробляти і більш локальні наукові напрямки та проблеми, які пов'язані з локальними та особистими критеріями; різнопланову можливість апробації та втілення у різні сфери соціального життя отриманих наукових результатів і т. ін. При цьому потрібно було враховувати, що на кафедрі, як вище вказувалось, зібрані усі навчальні дисципліни, які входять в так званий кримінально-правовий напрямок підготовки юристів, що потребувало обов'язкового врахування цього при розробці цієї загальної тематики.

Після низки обговорень та консультацій було прийнято рішення про закріплення за кафедрою у якості такої загальнокафедральної наукової тематики проблем стратегії та тактики кримінально-правової політики. При всій, умовно кажучи, відомій назві кафедра добре розуміла, що вона, вибираючи цю проблематику у якості основної, бере на себе складні організаційно-змістовні завдання. Бо, наприклад, в цій науковій проблематиці існують традиційні положення, але які багато в чому відображають "ставлення" до суспільно небезпечних діянь іншої, ніж зараз є, моделі державного устрою, що потребує свого, багато в чому теж іншого погляду на існуючи позиції. Крім того, звернення до цієї проблематики потребує також обов'язкового врахування того, що така політика має сьогодні і значні "уточнення", які вносить сучасне суспільне життя, особливо в країнах так званого "перехідного" зразка. Становище додатково ускладнюється тим, що розробка необхідних наукових положень, апробація їх у різних напрямках соціального життя тощо потребує не тільки додаткових, а значно глибше обґрунтованих пропозицій, які б були в змозі мати необхідний перспективний розвиток.

Щоб більш детально показати складність цієї наукової проблеми і підкреслити роль фахівців кафедри в її дослідженні, дуже коротко проаналізуємо деякі положення. Причому сформулюємо не стільки відповіді на питання, що виникають, якими кафедра вже в певній мірі володіє, а тільки визначимо коло основних проблем, які природньо виникають при зверненні до цієї проблеми.

В цілому, держава, плануючи, організуючи, здійснюючи та аналізуючи певні види такої своєї діяльності, має загальну мету: зменшити, попередити та усунути злочинність. Але, починаючи з другої половини кінця минулого століття, в дослідженні ефективності такої, в першу чергу, державної діяльності, як в світовому просторі, так і на рівні груп держав або окремої держави, почались зміни, які багато в чому торкнулись найбільш суттєвих положень здійснення не тільки такої діяльності, а й багатьох напрямків державного будівництва. Наприклад, зміна громадсько-суспільного устрою в багатьох країнах, визнання певних видів суспільно небезпечних діянь "природною" складовою існування такого устрою, вимагало відмовитись від загального визначення "боротьба", яке раніше використовували, визначаючи таку діяльність держави і почати застосовувати інші поняття для цього. Ми вже достатньо давно запропонували для цього поняття "протидія". Але це був тільки перший крок, і дуже приємно, що через певний період ця принципова позиція почала знаходити підтримку у науковців. Але наступним кроком, який необхідно зробити, є більш чітке визначення загальної мети кримінально-правової політики, яка зараз повинна перед нею стояти. Що ми чекаємо від цього комплексу різнобічних державно-громадських діянь: реального впливу на рівень злочинності; обмеження або зменшення злочинності; достатньо об'єктивного контролю за її рівнем і т. ін. Причому такі завдання для кримінально-правової політики повинні розглядатися "відокремлено" чи у певній єдності. Змістовність такого загального рішення багато в чому буде визначатися і тим "спеціальним" завданням, яке кримінально-правова політика повинна "мати" відносно особи, яка вчинила злочин. Яке "тлумачення" повинне мати поняття соціально-правова "відплата"? Чого повинне бути більше в такій соціальній "відплаті": "помсти", "кари" або "справедливості"? Які наслідки для конкретної особи та для всього суспільства буде мати реалізація такої "відплати". Складне питання, при цьому не тільки для світської сфери. При цьому потрібно враховувати, що, на відміну від основного завдання, яке існує у інших галузях права і полягає у вирішенні спору, для галузей, які формують кримінально-правову політику, це встановлення істини. Саме встановлення істини в конкретному випадку дає правові підстави для притягнення особи до кримінальної відповідальності або звільнення її від такої відповідальності. А вже можливість притягнення до такої відповідальності і ставить завдання прийняття державою, як зараз кажуть, адекватної "відплати". Перелік таких складних питань, які стоять сьогодні перед багатьма країнами, поза залежності від рівня їх політичного та соціально-економічного розвитку можна продовжити. Але це ще раз підкреслює складність і в той же час дійсний науковий інтерес фахівців в дослідженні цієї принципової проблеми.

В усякому разі після прийняття такого рішення кафедра почала планувати свою наукову роботу на певні змістовні та часові етапи, виділяючи при цьому так звані рамочні теми. В основні виділення таких рамочних наукових тем покладалось декілька основних критеріїв. Це актуальність певної наукової теми, яку визначає кафедра для такого дослідження; врахування при цьому особливостей галузевого законодавства, яке входить в кримінально-правовий напрямок; можливість поєднання в такій тематиці особистих та групових наукових тем і т. ін. Наприклад, передостання наукова тема, яку розробляла кафедра, була пов'язана з охоронної особистості та економіки засобами галузей кримінально-правового напрямку. Певні напрямки цієї проблеми ми досліджували сумісно з представниками інших навчальних підрозділів університету. Зараз державна наукова тема, яку досліджує кафедра, пов'язана з дослідженням проблем наукового супроводження розслідування, кваліфікації та попередження злочинів. У відповідності до цього було розроблено загальний план наукового кафедрального дослідження, плани по окремими напрямкам, індивідуальні плани наукової роботи викладачів кафедри.

Це дало змогу професорсько-викладацькому складу кафедри ефективно аналізувати проблеми, які одночасно входили в загальну проблематику, були її частковими складовими і в той же час досліджувались на індивідуальному рівні. Безумовно, і тут все це певним чином систематизується та планується. Наприклад, виділяються наступні наукові проблеми та напрямки: а) загально-теоретичні та галузеві проблеми соціально-правової "відплати" та відновлення порушених прав (проф. Стрельцов Є. Л.); б) загальні проблеми, які пов'язані с кримінально-правовим та кримінологічним дослідженням певної групи суспільно небезпечних діянь (доц. Чуваков О. А., доц. Гончар Т. О.); в) соціальне, правове та інше співвідношення понять "наслідки", "шкода", "втрата" та ін., які настають після вчинення злочинів (доц. Миколенко О. В.); г) аналіз злочинних діянь, які мають як традиційні, так і нові ознаки (доц. Крупко Д. І., доц. Кучанська Л. С.); д) дослідження злочинних діянь, які вчиняються при здійсненні соціально корисних видів діяльності (ст. викладач Алієва О. М., ст. викладач Козерацька О. В., викладач Нарожна О. В.); е) соціально-правові та інші "особливості" особи, яка вчиняє злочин (ст. викладач Родіонова Т. В. , ст. викладач Романова О. В. , доц. Фомін А. В.); ж) злочинні діяння (ст. викладач Шевчук В. М.) та суб'єкти злочинних діянь (ст. викладач І. С. Доброход), які багато в чому пов'язані зі змінами в нашому суспільно-економічному та правовому розвитку; з) проблеми порушення інформаційної безпеки, вчинення комп'ютерних злочинів (доц. Загіка Г. В., ст. викладач Кучанський С. М., ст. викладач Форос О. В.); і) порівняльно-правові дослідження злочинної поведінки (ст. викладач Хворостяний М. В.); к) історія та сучасність кримінологічних вчень (доц. Гаврильченко Л. К.) та ін.

На певних етапах для роботи над кафедральною проблематикою роботи залучаються і представники інших вищих навчальних закладів, причому як з нашої країни (проф. Долженков О. Ф., проф. Музика А. А., доц. Сотула О. С., доц. Петренко О. І., доц. Блохін Ю. В.), так і із зарубіжних країн (канд. юрид. наук Хусейн Банні Ісса, Айман Хусейн Мухаммед аль Орими, Мухамед АМ Байдусі, які проводячи дослідження на кафедрі, захистили дисертації). Також для роботи над кафедральною проблематикою постійно залучаються кваліфіковані практики (доц. Сліпець В. М., доц. Шевчук В. М., доц. Ревака В. М., канд. юрид. наук Митрофанов А. А., ст. викладач Заркуа Л. Д. та ін.). Потрібно сказати, що участь кваліфікованих представників судових та правоохоронних органів, податкової адміністрації, адвокатів в роботі кафедри з самого початку розглядалась як необхідна складова всієї її діяльності. Підготовка якісного фахівця потребує об'єднання в навчальному процесі теоретичного та практичного матеріалу. І саме тут для надання певного практичного аспекту навчальному матеріалу, для надання студентам певних практичних навичок під час навчання ми залучаємо кваліфікованих фахівців-практиків.

Окремим напрямком в науковій діяльності кафедри є наукове співробітництво з директорами науково-дослідних інститутів, керівництвом факультетів та завідуючими кафедрами з закордонних класичних університетів. Так, за останні роки кафедру відвідали та виступили з доповідями і повідомленнями: директор науково-дослідного Макс-Планк Інституту проф. Х.-Й. Альбрехт; декан юридичного факультету та завідуючий кафедрою кримінального права і кримінального процесу з університету Пассау проф. М. Фінке; завідуючий кафедрою кримінального права і кримінального процесу з університету Регенсбурга проф. Н.-Х. Шредер, професор з Росії О. П. Севрюков та ін.

Спеціально потрібно виділити, що окрема увага на кафедрі приділяється організації наукової роботи молодими дослідниками, аспірантами та студентами. Причому такий напрямок розвивається достатньо успішно і тільки за останні декілька років на базі кафедри проведено вісім міжнародних конференцій з публікацією збірника наукових праць на момент початку роботи кожної конференції. Робота

з обдарованою молоддю, і це необхідно підкреслити, дозволяє зберегти наступництво в збереженні наукових традицій кафедри.

Така наукова діяльність отримує необхідну апробацію, має певні реальні загальні та особисті результати. До загальних результатів потрібно віднести розробку законодавчих пропозицій, здійснення відповідних наукових консультацій, надання наукових висновків, наукове тлумачення складних матеріальних та процесуальних законодавчих положень та ін., що здійснює професорсько-викладацький склад кафедри. Це відбувається як шляхом підготовки письмових висновків, роз'яснень, наукових тлумачень, так і шляхом публічного оприлюднення цього, виступаючи на засіданнях Комітетів Верховної Ради України, нарадах та "круглих" столах в судових та правоохоронних органах. Окремим напрямком діяльності кафедри є оприлюднення отриманих наукових результатів на конференціях. Наприклад, в 2007/2008 навчальному році викладачі кафедри мали 41 виступ на різних конференціях, в 2008/2009 — 48 виступів.

Потрібно окремо підкреслити, що кафедра вже має п'ять видань підручника з кримінального права України, який за ці роки вже двічі отримав відповідний гриф Міністерства освіти і науки, а також за "високе науково-практичне значення в навчальному процесі" визнаний лауреатом V Всеукраїнського конкурсу на краще юридичне видання. Кафедра також вже має сім видань науково-практичного коментарю до Кримінального кодексу, низку навчальних посібників, деякі з яких теж мають гриф Міністерства освіти і науки України. Слід сказати, що на теренах сучасної України тільки декілька кафедр, в тому числі і наша, мають підручники і коментарі з кримінального права, які підготовлені професорсько-викладацьким складом безпосередньо цих кафедр. Представники кафедри неодноразово запрошувались і в інші поважні авторські колективи, які готують підручники та коментарі до законодавства.

Аналізуючи такий загально організаційний напрямок діяльності, потрібно виділити, що поруч з офіційним керівником на кафедрі працюють колеги, які додатково вдало відповідають за окремі суттєві напрямки діяльності кафедри. Так, наприклад, доц. Чуваков О. А. курирує організаційний напрямок в діяльності кафедри, доц. Гончар Т. А. — науковий, ст. викладач Доброход І. С. — роботу з науковою молоддю та ін.

Якщо говорити про особисті показники, то за ці роки значна кількість аспірантів та здобувачів підготували та захистили кандидатські дисертації. З тих колег, які зараз працюють на кафедрі, це: О. А. Чуваков, О. М. Миколенко, Т. О. Гончар, Д. І. Крупко, Л. С. Кучанська та ін. Взагалі за останні десять років по кафедрі було захищено понад 20 дисертацій, в тому числі представниками вищих навчальних закладів з різних регіонів, які готували свої наукові дослідження в Одеському університеті. Співробітництво з іншими навчально-науковими вищими навчальними закладами дозволяє розробляти і інші наукові проблеми, що дає змогу захищати і дисертації не тільки по юридичній тематиці. Так, наприклад, доктор юридичних наук Є. Л. Стрельцов закінчив докторантуру в богословському вищому навчальному закладі та захистив докторську дисертацію по теології.

Говорячи про індивідуальні наукові показники, також потрібно сказати, що за ці роки професорсько-викладацький склад кафедри має і значні особисті наукові праці. Це монографії, курси лекцій, навчальні посібники, публікації у загальноукраїнських наукових виданнях, у відомих наукових журналах, в тому числі і закордонних. Так, тільки в останні роки було надруковано: Є. Л. Стрельцов — 1) Економічні злочини. Теоретичний погляд. Монографія. Передмова проф. В. В. Сташиса, Одеса, 2001; 2) Економічні злочини: внутрідержавні та міжнародні аспекти. Передмова проф. Джесса Мегхема (Іллінойській університет, США), Одеса, 2000; 3) Экономическая преступность в Украине. Курс лекций. Предисловие проф. Мартина Финке (университет Пассау, ФРГ), Одесса 1997; 4) Раздел "К вопросу

о международной ответственности в условиях сложных интеграционных процессов" в коллективной монографии "Международное право XXI века. Под редакцией д-ра юрид. наук, проф. В. Г. Буткевича. — Киев, изд. дом "Прометей", 2006; доц. В. М. Сліпець. Міжнародне оподаткування. Одеса, 2004; доц. О. М. Миколенко. Теоретико-правовий аналіз шкоди, заподіяної злочином. Одеса, 2005; доц. Шевчук О. М. Засоби державного примусу у правовій системі України. Одеса, 2006 та ін.

Плідна наукова діяльність професорсько-викладацького складу кафедри дозволяє йому успішно приймати участь у престижних міжнародних наукових конкурсах. Так, серед викладачів кафедри є переможці американського Фубрайтовського конкурсу, загальноєвропейського конкурсу Спільний Європейський проект, німецьких ДААД та наукового товариства Макса Планка. Викладачі кафедри запрошуються для читання лекцій і виступу на конференціях в закордонні університети, мають там публікації. Низка викладачів кафедри є членами міжнародних асоціацій по кримінальному праву (Париж), кримінології (Москва) та ін.

Підводячи певні підсумки, можна сказати, що результати наукової діяльності кафедри втілюються в суспільне життя у багатьох напрямках. Це, наприклад, діяльність на рівні кафедри, яка дозволяє впроваджувати отримані результати в викладання загальних курсів і в розробку спеціальних курсів. В університеті, разом з іншими факультетами і інститутами, здійснюється спільна науково-освітянська діяльність. На рівні регіону це співпраця з іншими навчальними закладами, з судовими і правоохоронними органами та ін. На більш загальному рівні це співпраця з законодавчими та виконавчими органами влади, з центральними установами судових та правоохоронними органами. Потрібно окремо виділити співпрацю на міжнародному рівні з міжнародними науковими організаціями, з зарубіжними освітянськими та науково-дослідними установами, проведення на базі кафедри міжнародних конференцій і т. ін.

Така діяльність професорсько-викладацького складу кафедри отримує необхідне визнання з боку українських державних та громадських установ, міжнародних та зарубіжних наукових фондів і організацій, в тому числі і самого високого рівня.

Ці загальні показники дозволяють вважати, що така висока ефективність наукової діяльності кафедри здійснюється завдяки плануванню такої роботи та наявності на ній стійкого наукового ядра. Більш детальний підхід, дозволяє виділити ряд суттєвих ознак, які більш детально характеризують таку діяльність, в тому числі: а) наявність загальної наукової проблеми дослідження, що дозволяє виділити єдині об'єкт та предмет дослідження, спільні ідейно-методичні критерії в оцінці діяльності кафедри та її результатів; б) певну різноплановість міждисциплінарних навчальних та наукових зв'язків, які об'єднуються однією загальною науковою проблематикою; в) постійне обґрунтування важливості наукової та практичної значущості цього загального наукового напрямку дослідження, звернення уваги на ті соціально-правові наслідки, котрі можуть бути результатом застосування цього правового напрямку; г) корпоративний характер діяльності, який передбачає певний обмін отриманими результатами дослідження, як, умовно кажучи, "по горизонталі" (між колегами), так і "по вертикалі" (викладач — аспірант або студент); д) підготовка викладацького складу високої кваліфікації, в тому числі постійний захист дисертацій, причому представниками як українських, так і зарубіжних навчальних закладів; ж) основні дослідники працюють на постійній основі; з) оптимізація процесу навчання за рахунок удосконалення традиційних курсів і введення нових, в тому числі і авторських курсів ; є) наявність постійного наукового зв'язку з зарубіжними та вітчизняними вищими навчальними та науково-дослідницькими закладами, спільне дослідження наукових проблем; і) публічне визнання отриманих результатів наукової діяльності на міжнародному та вітчизняному рівні (загальнодержавному, регіональному та ін.); к) наявність реального організатора

такої діяльності, який має високі особисті наукові результати і т. ін. В свою чергу, наявність цих двох важливих складових, а саме: стійкого наукового ядра та ознак, які характеризують наукову діяльність кафедри, дозволяє говорити про існування продуктивної наукової школи на кафедрі кримінального права, кримінального процесу і криміналістики — Південноукраїнської наукової школи кримінально-правового циклу (спрямованості). Це, в свою чергу, дає змогу не тільки більш предметно виділити спеціальні ознаки у визначенні кафедральної наукової діяльності, а й казати про безпосередній вплив такої діяльності, такої наукової школи на подальшу оптимізацію навчального процесу у підготовці юристів, поглиблення змісту та рівня наукових досліджень, відтворення загальнолюдської наукової культури.

Головний редактор журналу "Правова держава"
доктор юридичних наук, доктор теології, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
член Національної спілки журналістів України
Є. Л. Стрельцов